MAKTABDA BIOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI O‘RGANISH

Bazarova Nazokat Axmadovna
Kogon tumani 21-maktab biologiya fani o'qituvchisi

Received: 19.08.2025
Revised: 20.08.2025
Accepted: 21.08.2025
Kalit so‘zlar:
biologiya ta'limi, psixologik xususiyatlar, motivatsiya, o‘quvchi shaxsi, individual yondashuv, ta'lim metodlari.

Annotatsiya
Mazkur maqolada maktabda biologiya fanini o‘qitishda o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. O‘quvchilarning yosh davrlariga xos tafakkur, qiziqish va motivatsiya xususiyatlarini hisobga olish biologiya ta'limining samaradorligini oshirishi tahlil qilingan. Shuningdek, psixologik yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ilmiy dunyoqarash va tabiatga ongli munosabatni shakllantirishdagi o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Kirish. Umumta'lim maktablarida biologiya fani o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish, tabiat hodisalari va organizmlar hayotiy faoliyatini anglash, ekologik madaniyatni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda biologiya fanini o‘qitish jarayonida nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirish, ularning tafakkurini kengaytirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asosiy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Biroq biologiya ta'limining samaradorligi ko‘p jihatdan o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish va hisobga olishga bog‘liq. Chunki har bir o‘quvchi o‘ziga xos individual xususiyatlarga ega: ularning diqqat, xotira, tafakkur, qiziqish va motivatsiya darajalari bir-biridan farq qiladi. Shuningdek, yosh davrlariga xos psixologik qonuniyatlar ham biologiya fanini o‘zlashtirish jarayoniga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Masalan, kichik sinf o‘quvchilari ko‘proq vizual, tasviriy ma'lumotlarni yaxshi o‘zlashtirsa, yuqori sinf o‘quvchilari abstrakt va nazariy tushunchalarni idrok etishga moyil bo‘ladi. Psixologiya fanida L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi, J. Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari, shuningdek, mahalliy pedagog-psixolog olimlarning izlanishlari ta'lim jarayonida o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini chuqur o‘rganish zarurligini ta'kidlaydi. Biologiya darslarida bunday yondashuv nafaqat bilimlarni samarali o‘zlashtirishga, balki o‘quvchilarda fanlarga qiziqish uyg‘otishga, ekologik ongni shakllantirishga va ijodiy faoliyatga rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, biologiya fanini

o‘qitishda o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish va ularga mos pedagogik metodlarni qo‘llash zamonaviy ta’limning dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu maqola mazkur masalani o‘rganishga bag‘ishlanib, maktab biologiya ta’limida psixologik yondashuvning ahamiyatini tahlil qiladi va samarali metodik yo‘nalishlarni taklif etadi.

Adabiyotlar tahlili. Biologiya ta’limida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish masalasi ko‘plab psixolog va pedagog olimlarning ilmiy izlanishlarida o‘z ifodasini topgan. O‘quvchilarning yosh davrlariga xos psixik rivojlanish jarayonlarini inobatga olish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligi ta’kidlanadi. L.S. Vygotskiy o‘zining “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasida o‘quvchilarning bilim olish jarayoni ularning psixik rivojlanish bosqichlari bilan uzviy bog‘liq ekanini ko‘rsatib, o‘qituvchilar o‘quvchilar qobiliyatiga mos ta’lim strategiyalarini qo‘llashlari zarurligini ta’kidlaydi [1]. J. Piaget esa kognitiv rivojlanish nazariyasida o‘quvchilarning yosh davrlariga mos tafakkur bosqichlarini belgilab, ayniqsa abstrakt biologik tushunchalarni o‘zlashtirish jarayoni yuqori sinflarda samaraliroq bo‘lishini ko‘rsatgan [2]. Shuningdek, A. Maslou va D. Ausubel kabi pedagogik psixologiya vakillari motivatsiyaning o‘quv jarayonidagi rolini yoritib, ta’lim jarayonida qiziqish uyg‘otish samaradorlikni oshirishini isbotlashgan [3]. Biologiya fanida tajriba, laboratoriya mashg‘ulotlari va vizual materiallardan foydalanish o‘quvchilarda motivatsiyani kuchaytirishning samarali yo‘llari sifatida qayd etilgan.Mahalliy tadqiqotlarda ham biologiya ta’limida psixologik yondashuvning ahamiyati keng yoritilgan. Mamatqulov (2019) o‘quvchilarning individual qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish ta’lim samaradorligini oshirishini ko‘rsatgan [4]. Raximov (2021) esa o‘quvchilarning diqqat, xotira va tafakkur xususiyatlariga mos ta’lim metodlarini qo‘llash zarurligini ta’kidlab o‘tgan [5].Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktabda biologiya fanini o‘qitishda psixologik yondashuvni qo‘llash ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish, tabiatga ongli munosabatni tarbiyalash va ilmiy dunyoqarashni kengaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan adabiyotlar tahlili va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, maktabda biologiya fanini samarali o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Ta’lim jarayonida yosh davrlariga xos tafakkur rivojlanish bosqichlarini inobatga olmaslik o‘quvchilarda bilimlarni yuzaki o‘zlashtirishga olib kelishi mumkin. Masalan, kichik sinf o‘quvchilarida obrazli va tasviriy tafakkur yetakchi bo‘lsa, yuqori sinflarda tushunchaviy va mantiqiy tafakkur ustunlik qiladi. Shu bois biologiya darslarini tashkil etishda vizual ko‘rgazmalar, tajribalar va laboratoriya ishlari kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun samarali bo‘lsa, katta yoshdagilar uchun esa muammoli vaziyatlar, ilmiy loyihalar va

tadqiqot topshiriqlari samaraliroq hisoblanadi. Shuningdek, motivatsiya biologiya faniga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Psixologik nuqtai nazardan, o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish uchun ularning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlariga mos metodlardan foydalanish talab etiladi. Masalan, ekologik mavzulardagi loyihalar yoki tabiatni muhofaza qilishga oid tadbirlar o‘quvchilarda biologiya faniga nisbatan ijobiy munosabat va ongli mas’uliyatni kuchaytiradi.Bundan tashqari, individual yondashuv ham biologiya darslarining samaradorligini oshiradi. Har bir o‘quvchining psixologik imkoniyatlarini chuqur o‘rganish o‘qituvchiga ularning bilim olish tezligi va qiziqishlariga mos metodlarni qo‘llash imkonini beradi. Bu jarayon Vygotskiy ta’kidlagan “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga mos kelib, o‘quvchining mavjud bilim va ko‘nikmalaridan kelib chiqib, yanada yuqori darajadagi o‘zlashtirishga yo‘naltiradi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, biologiya fanida psixologik yondashuvlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy qobiliyat va ixtirochilik salohiyatini rivojlantiradi. Bu esa biologiya ta’limining nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini kuchaytirib, o‘quvchilarni kelgusida ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Maktabda biologiya fanini o‘qitishda o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish va ulardan samarali foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning yosh davrlariga xos tafakkur, diqqat, xotira va motivatsiya xususiyatlarini hisobga olish biologiya darslarining mazmunini boyitadi va ularning qiziqishini oshiradi.Psixologik yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy qobiliyat va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, laboratoriya ishlari, tajribalar, ekologik loyihalar va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning fanlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, biologiya ta’limida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘qitish nafaqat bilim berish, balki ularning shaxsiy rivojlanishi, ilmiy dunyoqarashining shakllanishi va tabiatga ongli munosabatini tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1972). *Psychology and Pedagogy*. Viking Press.
3. Ausubel, D. (1968). *Educational Psychology: A Cognitive View*. Holt, Rinehart & Winston.
4. Maslow, A. (1987). *Motivation and Personality*. Harper & Row Publishers.
5. Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. Basic Books.
6. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.
7. Woolfolk, A. (2016). *Educational Psychology* (13th ed.). Pearson Education.